

Jurij Perovšek

»Nekaj impozantnega in mogočnega je bilo v njegovi naravi«¹

Pogled na slovo od dr. Ivana Šusteršiča ob stoletnici njegove smrti

Odzivi na Šusteršičevo smrt

Ko je 7. oktobra 1925 umrl najvplivnejši slovenski politik in prvak katoliškega gibanja v poznoavstrijski dobi, v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS; do 1920 Kraljestvo SHS) pa demonizirani »avstrijakant«² in v katoliški politiki od leta 1917 zavrženi dr. Ivan Šusteršič, so se od njega kljub negativnemu vrednotenju njegove osebnosti poslovili z bolj ali manj ideološko in politično neobremenjenim pogledom na njegovo delo. Seveda je pri tem veljal pregovor *de mortuis nil nisi bene*, a osnovna značilnost slovesa od nekdanjega »nekronanega vojvode kranjskega« je bila, da je bil v tistem trenutku v ospredju stvarni premislek Šusteršičevega dela, ki je odločujoče zaznamovalo slovensko zgodovino v predhodni politični dobi. To se je posebej pokazalo na liberalni strani, ki je bila v avstrijskem času Šusteršičeva nepopustljiva nasprotnica. Enako je veljalo obratno. Po nastanku jugoslovanske države liberalci starih zamer niso pozabili,³ v kulturnoboju pogledu pa jim je bila dobrodošla Šusteršičeva obsodba političnega katolicizma, ki jo je razvil po svojem razhodu z Vseslovensko ljudsko stranko (VLS). Kot vemo, se je v svoji brošuri *Moj odgovor*, ki jo je leta 1922 pripravil v tujini, kjer je bival po zlomu avstrijske oblasti, »z vsem svojim čustvovanjem« odrekel političnemu

katolištvu. Ta se je po njegovem prepričanju na Slovenskem »popolnoma izživel in nima nobene eksistenčne pravice več«.⁴ Je anahronizem, škodljiv slovenskemu ljudstvu, Jugoslaviji in katoliški Cerkvi.⁵ V liberalnem in drugem katoliški strani nasprotnem političnem tisku so objavili več daljših odlomkov iz Šusteršičevega *Odgovora* ter njegovih povzetkov.⁶ »Nikdo ne pozna klerikalne stranke tako v dušo in srce kakor on« – »njegov spis je zato avtentična slika slovenskega klerikalizma«, je 13. aprila 1922, na dan izida *Odgovora*, zapisalo liberalno *Jutro*.⁷ Kasneje se je z obtožbo političnega katolištva Šusteršič še enkrat oglasil. Jeseni 1922 mu je *Kmetijski list* omogočil, da je na njegovih straneh objavil očitke novemu vodji Slovenske ljudske stranke (SLS), v katero se je leta 1920 preimenovala VLS, dr. Antonu Korošču. Poudarjal je, da sta on in SLS brez čuta dolžnosti do volivcev, naroda, države in Cerkve, nestanovitna in brezvestna.⁸

V času njegove smrti Šusteršiča ni bilo več v politiki. Za njim je bil neuspešen poskus, da bi z Narodno ljudsko stranko (NLS), ki jo je ustanovil

¹ Slovenski narod, 9. 10. 1925, 2.

² O »avstrijakantstvu« in »avstrijakantih« glej Rahten, V prah strti prestol, 47–57.

³ Slovenski narod, 15. 4. 1922, 3. Prim. tudi Jutro, 14. 4. 1922, 2.

⁴ Šusteršič, Moj odgovor, 20, 21.

⁵ Prav tam, 17–21.

⁶ Slovenski narod, 14. 4. 1922, 1, 16. 7. 1922, 2; Jutro, 14. 4. 1922, 2, 15. 4. 1922, 2; Domovina, 14. 4. 1922, 1, 21. 4. 1922, 1–2, 5. 5. 1922, 1; Kmetijski list, 20. 4. 1922, 1–2; Naprej, 16. 4. 1922, 1–2; Avtonomist, 29. 4. 1922, 1. Prim. tudi Jugoslavija, 14. 4. 1922, 1. – Na Šusteršičevo brošuro so se odzvali tudi v katoliškem Slovencu. Označili so jo za pamflet in avtorjevo predrznost. (Slovenec, 13. 4. 1922, 1.)

⁷ Jutro, 13. 4. 1922, 1.

⁸ Perovšek, »Napredna fronta«, 257.

Ivan Šusteršič v prvih letih politične poti (Fabjančič, Ljubljanska kronika, 75)

po vrnitvi v domovino, 11. decembra 1922, ponovno deloval v političnem življenju. NLS, ki je zagovarjala pozitivno krščanstvo in ostro nasprotovala političnemu katolicizmu, je nastopila na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine SHS 18. marca 1923. Doživela je popoln poraz. Prejela je 875 oziroma 0,49 odstotka glasov, kar je bilo Šusteršičevo dokončno slovo od politike.⁹ Živel je še malo več kot dve leti in pol.

Šusteršičevo smrt sta obeležili katoliška in liberalna stran, ob njej pa so se zadržali tudi slovenski pripadniki vsedržavne Narodne radikalne stranke, sicer nekdanji liberalni »starini«. Marksisti – socialisti in komunisti – je niso omenili. Pri SLS, kjer za Šusteršiča po njunem razhodu niso več našli dobre besede, so se od svojega nekdanjega voditelja korektno poslovili. Poudarili so, da je četrto stoletje odločilno vplival na slovenski narodni razvoj in žilavo deloval za uveljavljanje katoličanstva na Slovenskem. Spomnili so na njegovo veliko delavnost, parlamentarno spretnost, mojstrstvo v politični taktiki in na zasluge za gospodarski dvig kranjske dežele. Šusteršič je politiko *delal*, on jo je *ustvarjal*. Opazen je bil tudi poudarek njegove prijateljske zvestobe. Očitke o Šusteršičevi samovoljnosti in oblastnosti so povezovali z lastnostmi političnega voditeljstva. Izhajata iz zavesti, da sta koristni stvari,

ki jo voditelj zastopa. Dokler zagotavljata uspeh, je absolutizem moč zagovarjati, ob neuspehih se rodi odpor. To je stalen pojav v človeškem življenju, tako kot je naravno, da mladi izpodrivajo starejše. Šusteršičeva tragika je bilo prepričanje v moč habsburške monarhije, v kateri naj bi rešili jugoslovansko vprašanje. V obstoju Avstrije je videl tudi zagotovilo pred nevarnostjo, ki jo je predstavljal londonski pakt. Katoliška stran se je od Šusteršiča poslovila s priznanjem, da je slovenski politični zgodovini vtisnil pečat svoje krepke osebnosti in slovensko politiko dvignil »visoko nad našo običajno višino«. – »Njegovi duši večni mir in pokoj, njegovim dobrim lastnostim trajen spomin!«, je ob slovesu zapisal *Slovenec*. Devetega oktobra 1925 je na prvi strani objavil tudi Šusteršičevo zadnjo fotografijo.¹⁰

Na liberalni strani so se svojemu dolgoletnemu nasprotniku posebej posvetili. Ob Šusteršičevi smrti sta se opazno zaustavili Samostojna demokratska stranka (SDS) in Samostojna kmetijska stranka (SKS). Narodno socialistična stranka se je zadržala pri kratkem zapisu o njegovi politični poti, omenila pa je, da je bil ena od najbolj markantnih slovenskih političnih osebnosti. Odlikovali sta ga izredna nadarjenost in organizacijska sposobnost.¹¹ Podobno sta ravnala celjsko glasilo SDS *Nova doba* in glasilo SDS za podeželje *Domovina*. *Nova doba* je poročala o Šusteršičevi smrti in pridala, da je bil energičen in premišljen človek ter brezobziren politik. »Ni dvoma, da je mož imel v svojem delu dobre namene, a v politiki je že tako, da ni absolutne resnice.«¹² *Domovina* je svoje kratko poročilo zaključila z »Blag mu spomin!«¹³ Pri nekdanjih »starinih« so poudarili, da je bil eden najbolj sposobnih slovenskih politikov, politik izrednega formata, vseskozi premočrten, odločen in brez vsakih obzirov. Slovenski narod ga bo kljub njegovi dosledni avstrijski usmeritvi, ki ji je bil zvest do konca, ohranil v dobrem spominu.¹⁴

Vodilno glasilo SDS *Jutro* se je na Šusteršičevo smrt nemudoma odzvalo. Že 7. oktobra 1925 so

⁹ Perovšek, *Programi političnih strank*, 179; Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, 27. 3. 1923, 197.

¹⁰ *Slovenec*, 8. 10. 1925, 2, 9. 10. 1925, 1; *Domoljub*, 15. 10. 1925, 1–2.

¹¹ *Nova pravda*, 10. 10. 1925, 2.

¹² *Nova doba*, 10. 10. 1925, 3.

¹³ *Domovina*, 9. 10. 1925, 8–9.

¹⁴ *Narodni dnevnik*, 8. 10. 1925, 3.

za številko, ki je izšla naslednji dan, napisali uvodnik. Sporočal je, da je »nocoj (...) za vedno zatisnil oči mož, s čegar imenom in javnim delovanjem je zvezana četrstoletna najživahnejša in najburnejša doba političnega življenja Slovencev«. Uvodnik je spomnil na Šusteršičev odločen in samozavesten nastop na I. slovenskem katoliškem shodu leta 1892 in kasnejši politični vzpon, ki ga je podpiral ljubljanski knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič. »Skoraj tja do prevrata sta si bila škof Jeglič in dr. Šusteršič najboljša zaveznika, kojih politika je bila absolutno ena in ista. V tem zavezništvu je bil dr. Šusteršič brez dvoma dostikrat slepo orodje: saj je pa tudi škof imel odločilno besedo v SLS potem časopisja ter podrejene duhovščine«, je, skladno z odklonilnim odnosom liberalne strani do škofa Jegliča, zapisalo *Jutro*. Ostalo je tudi pri dotedanjih liberalnih očitkih, da je z uslužnostjo Dunaju političnemu katolištvu na Kranjskem omogočil brezobzirno prevlado, a deželi je zagotovil lepe gospodarske uspehe. Njegovo vztrajnost in neupogljivost je zlomil šele potek vojne. Šusteršičeva narodnopolitična zamisel je bila napačna, svoje napake pa je priznal in skušal popraviti. V svoji brošuri se je zavzel za depolitizacijo Cerkve.¹⁵

Jutro je poudarilo, da je bil Šusteršič nesporno eden najsposobnejših in delavnih slovenskih politikov. S svojim delovanjem je zapustil globoke brazde v življenju slovenskega naroda. Liberalni strani je bil petindvajset let najbolj nevaren nasprotnik, za politično katolištvo pa je imel neprecenljive zasluge. Po duhu in volji je bil silnejši od svojih nasprotnikov v VLS, ki so v imenu Jugoslavije v letih 1917 in 1918 kričali »Križajmo ga«, in kot močnejši je tudi odšel iz tega sveta.¹⁶ Glavne poudarke iz svojega uvodnika je ponovilo tudi v nekrologu, ki ga je objavilo v isti številki. »Izredna politična nadarjenost, taktična spretnost in neumorna pridnost so mu pomagale od uspeha do uspeha. SLS je rasla z njim in on z njo«, je še dodalo. Opozorilo je tudi na Šusteršičevo pomembno vlogo v avstrijskem parlamentu in pozdravilo njegovo politično spreobrnitev, izpovedano v *Mojem odgovoru*. Pozabilo ni na njegovo srečno zakonsko življenje in se spomnilo

njegovega sina, ki je padel med vojno. »Kot človek je bil dr. Šusteršič mož železne volje in naravnost vzgledne pridnosti, vestnosti in točnosti. Za vedno ostane njegova slika kot ena najmarkantnejših v novejši zgodovini slovenskega dela našega (jugoslovanskega – op. J. P.) naroda. Umrli je ne zapustivši bogastva. Mir in pokoj njegovi duši!«¹⁷

Šusteršičeva smrt je bila tudi priložnost, da so na liberalni strani izrekli kritični pripombi tedanjemu vodstvu SLS. Prvo je *Jutro* z besedama »Križajmo ga« izreklo v uvodniku z dne 7. oktobra. K drugi ga je navedla *Slovenčeva* ugotovitev, da je Šusteršič politiko *delal*, jo *ustvarjal*. Ugotovitvi ni ugovarjalo, vprašalo pa je – če je bil Šusteršič nedosegljiv mojster politične taktike, kaj pa je potem Korošec? Odgovor je bil kratek: »Pravijo, da mojster skaza.«¹⁸

Drugo dnevno politično glasilo SDS, *Slovenski narod*,¹⁹ ki je s Šusteršičem dolga leta bil ideološki in politični boj, se je najbolj poglobil v Šusteršičevo politično delo in življenjsko usodo. Vodilo ga je stališče, da ob nasprotnikovi smrti minejo vse strankarske razlike, in mož stoji pred nami, kakor ga moramo gledati s pravilnega zgodovinskega pogleda. *Narod* je delil splošno mnenje, da je s Šusteršičem preminila najmarkantnejša politična osebnost predvojnih Slovencev. »Naj je sodba o njegovih političnih metodah in o njegovem političnem programu, ki je bistveno nasprotoval nacijskemu napredku Slovencev, še tako ostra in odločna, v okviru svojih programov, za SLS kot njen vodja je storil tako v organizatoričnem kakor v političnem pogledu toliko, kakor nihče pred njim in za njim. Slovenska politika pred dr. Šusteršičem je bila neurejena. Ž njim se je šele pojavila stranka, ki je natančno in do vseh podrobnosti vedela, kaj hoče in ki je tudi te svoje cilje uresničevala s skrajnimi sredstvi. Ta vsestranska politična brezobzirnost, koje ostrino je moralo okusiti v prvi vrsti slovensko napredno učiteljstvo ter prenašati tudi ostalo slovensko napredno občinstvo (javnost – op. J. P.), je prva značilnost dr. Ivana Šusteršiča, kot voditelja predvojne SLS. Skrivnost njegovih in njegove stranke uspehov tiči ravno v tem brezobzirnem

¹⁵ *Jutro*, 8. 10. 1925, 1. – O odnosu liberalne strani do škofa Jegliča glej Perovšek, *Na poti v moderno*, 84–109; isti, »Naredna fronta«, 106–110.

¹⁶ *Jutro*, 8. 10. 1925, 1.

¹⁷ *Prav tam*, 2.

¹⁸ *Jutro*, 9. 10. 1925, 2.

¹⁹ *Slovenski narod* je v roke SDS prešel novembra 1923. – Ravnihar, *Mojega življenja pot*, 163–164, 167–168.

skrajnem partizanstvu (strankarski politiki – op. J. P.), ki ga (...) pred njegovim pojavom v slovenski politiki niso poznali.«²⁰

Ivan Šusteršič v času politične moči
(Wikipedija)

»Dr. Ivan Šusteršič je bil kot oseba kakor ustvarjena za voditelja«, je nadaljeval *Slovenski narod*. »Kot tak je znal ravnati s kapricioznim strankarskim aparatom, kakor nihče pred njim. Bil je mojstrski organizator klerikalne stranke med Slovenci, zvest izvrševatelj smernic Mahničeve in Jegličeve ideologije. Nekaj impozantnega in mogočnega je bilo v njegovi naravi, kadar je ukazoval in ko ni trpel nobenega ugovora. *Politika mu je bila prej stvar volje kakor pa prepričanja*.« V političnem, socialnem in verskem pogledu ni bil reformator, odlikovalo ga ni tudi poznavanje visokih ideoloških vprašanj njegovega časa. Kot pristnemu političnemu praktiku mu je bila bližja čvrsta politična organizacija kakor politični programi, ki so mu bili le socialnoagitacijsko sredstvo strankinega boja. Po *Slovenskem narodu* je imel razhod v VLS idejno izhodišče. Šusteršič ni več mogel obvladovati mlajših sil v stranki, ki so klicale po političnem in idejnem reformatorju. Šele nato je spor v VLS odločil jugoslovanski državnopravni problem, povezan s Šusteršičevo vero v stabilnost Avstrije, ki naj bi mu zagotovila ponovno prevlado v stranki.²¹

Narod je poudaril še eno lastnost, ki je Šusteršiča dvignila v prve vrste slovenskih politikov in je lahko vzor vsakemu človeku, ki hoče delovati v javnem življenju. »To je bila njegova nezlomljiva

energija, njegova brezmejna pridnost in delavnost. V tem oziru ni poznal nobenega kompromisa in polovičarstva. Delal je noč in dan, žrtvoval ves svoj prosti čas stranki in vodstvu, nikdar počival, udarjal direktno, brez oklevanja, premišljeno in hitro. Osebna ambicioznost mu ni dala miru, pa je tudi druge nevidno gnala na delo. Tu bo morda skrivnost tiste delavnosti, ki se je pojavljala pred vojno v SLS in ki ji je donesla tolike zmage. Niso zmagale ideje klerikalizma in protinarodnega dela SLS, pač pa je zmagala delavnost in pridnost.«²²

Narod je v glavnih obrisih predstavil še Šusteršičevo politično pot in opozoril na njegovo veliko in upoštevano vlogo v dunajskem parlamentu. »Dosegel je vse časti, ki jih je mogla ranjka (rajnka – op. J. P.) Avstrija dodeliti človeku slovenske krvi.« Moč in veljava SLS pred vojno je bila njegovo delo. Svojemu habsburškemu trialističnemu programu je ostal zvest, kasneje pa je priznal zmoto svojih narodnopolitičnih ocen. Po vojni je nekoč vsemogočni vladar in politik v tujini duševno trpel in celo ostal brez potrebnih življenjskih sredstev. Preživel je s časnikarstvom in s sodelovanjem v švicarskih in drugih nemških listih.²³

Zadnja fotografija Ivana Šusteršiča
(Wikipedija)

Narod je poudaril Šusteršičevo prijateljsko zvestobo. »Kogar je vzljubil kot prijatelja, ni izdal za vse na svetu.« Prav tako je opozoril na Šusteršiče-

²⁰ *Slovenski narod*, 9. 10. 1925, 2.

²¹ *Prav tam*. Prim. tudi *Jutro*, 15. 10. 1925, 2.

²² *Prav tam*.

²³ *Prav tam*.

vo idealno zakonsko in družinsko življenje. Prepričan je bil, da bo ob njegovi osebnosti »mogel zgodovinar slovenske politične zgodovine načrtati monografijo politika, ki ne bo zaostajala za monografijami drugih mož večjih narodov. Pobijali smo njegove programe, ker so bili zmotni, nazadnjaški ter nacijsko škodljivi, toda njegove osebnosti, njegove volje in delavnosti, njegovega požrtvovanja se nismo mogli in smeli dotakniti.« Tu se začne spoštovanje. »Njegova nemirna duša naj najde sedaj mir in pokoj!«²⁴

Pogreb

»Osamljen – kakor hrast na planem – se je zrušil«, je v svojem poročilu o Šusteršičevem pogrebu, 9. oktobra 1925 v Ljubljani, zapisalo *Jutro*. O pogrebu, s katerega je objavilo tudi fotografijo, je najbolj podrobno poročalo. Šusteršič je, »zapuščen od onih, ki so mu nekdanj klecali hosana! in ga kovali v zvezde, (...) legel danes tudi k večnemu počitku. Le malo hvaležnih, ki so mu prisegli zvestobo tudi preko groba, ga je spremljalo na njegovi zadnji poti. Tem večja pa je bila udeležba onih, ki so mu bili v njegovem življenju častni nasprotniki, ki pa potem, ko je usoda odločila proti dr. Šusteršiču, niso odrekli bivšemu glavarju Kranjske niti stvarnih zaslug za dobrobit dežele, niti niso svojega političnega nasprotstva spremenili v osebno sovraštvo, ki še pred grobom ne preneha ...«²⁵ – S katoliške strani je poročilo o pogrebu podal *Slovenec*. »Pred Veličanstvom smrti«, je zapisal, »so se združile v ljubezni do pokojnika, v prijateljstvu, v hvaležnosti v spoštovanju in v občudovanju, vsak po svoje, nepregledne množice; vsi skupaj pa v zavesti, da se vrača v naročje matere zemlje velik mož. – Dr. Ivanu Šusteršiču so sledili na zadnjem potu oni, ki jim je kot prijateljem ostala do njega v srcih neokrnjena zvestoba do groba, in oni, ki so se v vrvežu političnih bojov oddaljili od njega nič manj nego se je oddaljil on od njih; a vsem tem so se pridružili tudi oni, ki so kot načelni nasprotniki njegovega svetovnega naziranja svoj čas bojevali z njim brezobziren političen boj. In prav in lepo je tako! – Prijatelji od početka do konca, idejni nasprotniki od včeraj, in politični nasprotniki – sobojevniki izza časa najhujših strankarskih bojov, so se strnili

Stavba Ljudske posojilnice na Miklošičevi 6 v Ljubljani, kjer je Šusteršič živel in imel odvetniško pisarno po vrnitvi iz tujine (*Ilustrirani Slovenec*, 30. 8. 1925, [12])

v nepregledne vrste, da se poklonijo spominu in zemskim ostankom *doktorja Ivana Šusteršiča*.²⁶

Šusteršičev pogreb se je pričel ob štirih popoldne. Takrat so prenesli krsto z njegovimi zemeljskimi ostanki v predverje stavbe Ljudske posojilnice na Miklošičevi 6, kjer je po vrnitvi v Ljubljano živel in imel svojo odvetniško pisarno. Frančiškanski patri so odmolili molitve, moški zbor Ljubljane je zapel »Usliši nas, Gospod«. Nato so krsto prenesli v frančiškansko cerkev, kjer je pater dr. Gvido Rant, ki je vodil pogreb, ob številni asistenci opravil cerkveni obred. Po obredu se je razvil žalni sprevod, ki so ga začele sirote iz Marijanišča in Lichtenurna ter skupina nameščencev ljubljanske cestne električne železnice (Šusteršič je bil pred smrtjo upravni svetnik in podpredsednik družbe, ki je bila njena lastnica). Sledila sta mrtvaški voz, ki so ga vlekle štirje črni vranici, in voz z venci, katere so Šusteršiču poklonili Komisija za upravo imovine nekdanje dežele Kranjske, Ljudska posojilnica in Prometna banka (Šusteršič je bil njen ustanovitelj in dolgoletni načelnik oziroma zaslužni predsednik upravnega sveta), pravnik in organizator tujskega prometa dr. Valentin Krisper (s trakovi v državnih barvah in napisom »Dobra Vaša dela naj Vam svetijo v večnosti«), rodbina trgovca in tovarnarja Karla Pollaka, rodbina nekdanjega člana izvršilnega odbora in načelstva SLS ter njenega poslanca v kranjskem deželnem zboru dr. Vladislava Pegana, rodbina notarja dr. Antona Galleta in drugi. Žalne

²⁴ Prav tam.

²⁵ *Jutro*, 9. 10. 1925, 3, 11. 10. 1925, 4.

²⁶ *Slovenec*, 10. 10. 1925, 2.

ga spreveda so se udeležili vodje oblastnih uradov na čelu z zastopnikom odsotnega velikega župana ljubljanske oblasti, dvornim svetnikom dr. Jankom Kremenškom, predsednik in podpredsednik Višjega deželnega sodišča v Ljubljani dr. Janko Babnik in dr. Anton Rogina, vodilni liberalni politik v dvajsetih letih, nekdanji poverjenik, podpredsednik in predsednik Deželne vlade za Slovenijo (DVS) in minister dr. Gregor Žerjav, nekdanji poverjenik v Narodni vladi SHS v Ljubljani (Narodna vlada), predsednik DVS in vidni politik SLS dr. Janko Brejc, nekdanji liberalni prvak, deželni in državnozbornski poslanec, dolgoletni ljubljanski župan in kasnejši predsednik Pokrajinske uprave za Slovenijo Ivan Hribar, nekdanji državno- in deželnozbornski poslanec SLS in kranjski deželni glavar, dvorni svetnik Fran pl. Šuklje, francoski vicekonzul v Ljubljani Paul Josephe de Flache, člani gerentskega sveta Ljubljane dr. Dinko Puc, Josip Turk in Anton Likozar, stolni kanoniki dr. Jožef Lesar, dr. Mihael Opeka, dr. Ivan Svetina in dr. Jožef Šiška, prior nemškega viteškega reda pater Valerijan Učak, profesorja Teološke fakultete v Ljubljani dr. Aleš in dr. France Ušeničnik, kranjski župnik in dekan ter nekdanji državnozbornski poslanec Katoliške narodne stranke Anton Koblar, kamniški župnik in dekan ter nekdanji deželnozbornski poslanec SLS Ivan Lavrenčič, župnik pri Sv. Jakobu v Ljubljani Janko Barle, župnik pri Sv. Petru v Ljubljani Janez Petrič, župniki Janez Piber v Šenčurju, Avgust Šinkovec v Mekinjah, Matija Škerbec v Trziču in Janez Ivan Štrajhar v Borovnici, prefekt v Zavodu sv. Stanislava kaplan Janez Komljanec, profesor v Zavodu dr. Franc Perne, nekdanji poverjenik v DVS in poslanec SLS v Narodni skupščini Kraljevine SHS inž. Dušan Sernec, njen poslanec v skupščini Franc Kremžar in nekdanji poslanec dr. Ivan Stanovnik, nekdanji deželnozbornski poslanci SLS Mihael Dimnik, Franc Drobnič, Fran Jaklič (tudi nekdanji strankin državnozbornski poslanec), Evgen Jarc (tudi nekdanji strankin državnozbornski poslanec) in dr. Ivan Zajec, ter precej nekdanjih starejših županov in zaupnikov SLS. Številno so bili zastopani Šusteršičevi stanovski kolegi na čelu s predsednikom Odvetniške zbornice dr. Danilom Majaronom in predsednikom Notarske zbornice dr. Aleksandrom Hudovernikom. V sprevodu so bili še nekdanji liberalni deželnozbornski poslanec, ljubljanski podžupan, poverjenik v Narodni vladi, poslanec Jugoslovanske demokratske stranke v Za-

časnem narodnem predstavništvu Kraljestva SHS in predsednik Ljubljanske kreditne banke dr. Karel Triller, člani upravnega odbora Ljudske posojilnice, predstavniki Zveze slovenskega kmetijskega ljudstva (ZSKL) – nekdanji poverjenik v DVS in načelnik Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev Albin Prepeluh, tajnik Samostojne kmetijske stranke dr. Drago Marušič in tajnik ZSKL Janko Bukovec –, predsednik Kmetijske družbe Ivo Sancin, zastopniki Univerze in raznih korporacij ter mnogi uradniki nekdanjega deželnega odbora in številni ljubljanski meščani. Veliko je bilo duhovnikov.²⁷ Sprevod je od frančiškanske cerkve potekal preko Marijinega (Prešernovega) trga in Frančiškanskega mostu (glavni most na Tromostovju) proti magistratu, mimo škofijske palače in stolnice, čez Krekov trg, skozi Kopitarjevo ulico mimo Jugoslovanske (Katoliške) tiskarne, preko Jubilejnega (Zmajskega) mosta, po Šentpetrski cesti in nato proti pokopališču pri Sv. Križu. V kapelici na pokopališču so pevci še zadnjič zapeli pokojniku v spomin. Na grobu se je od njega poslovil župnik Janez Piber. »Pretresljivo je naslikal duševno trpljenje dr. Šusteršiča v izgnanstvu in njegov iskreni duševni preokret.«²⁸ Piber je dejal: »Dragi Ivan Šusteršič! Tvoje roke so ostale čiste, čiste vse življenje! Bil si naš vodnik, diplomat, politik in narodni gospodar in si dvignil naš narod, da sedaj uživa ugled tudi na zunaj, zlasti med Slovani. Izročamo Te materi zemlji, mili domovini brez bogastva! Odšel si v pregnanstvo. Ko smo te obiskali v pregnanstvu, kako si lepo govoril o naši državi in narodnem edinstvu! Dejal si nam, kar je rojeno, mora trpeti! Doživel sem Hozana (slavo – op. J. P.), sedaj doživljam tudi veliki petek trpljenja. – In mi, Tvoji prijatelji, s Teboj! Mi hočemo nadaljevati Tvoje delo, Tebi ostnemo zvesti. Narod Te nikdar ne pozabi!«²⁹ Nato se je od Šusteršiča v imenu kmetiskih poslancev nekdanjega kranjskega deželnega zbora poslovil Franc Drobnič.³⁰ »Ob ihtenju žalujoče rodbine in globokem ganutju (ganotju – op. J. P.) vseh navzočih je sprejela zemlja, kar je bilo smrtnega na dr. Ivanu Šusteršiču.«³¹

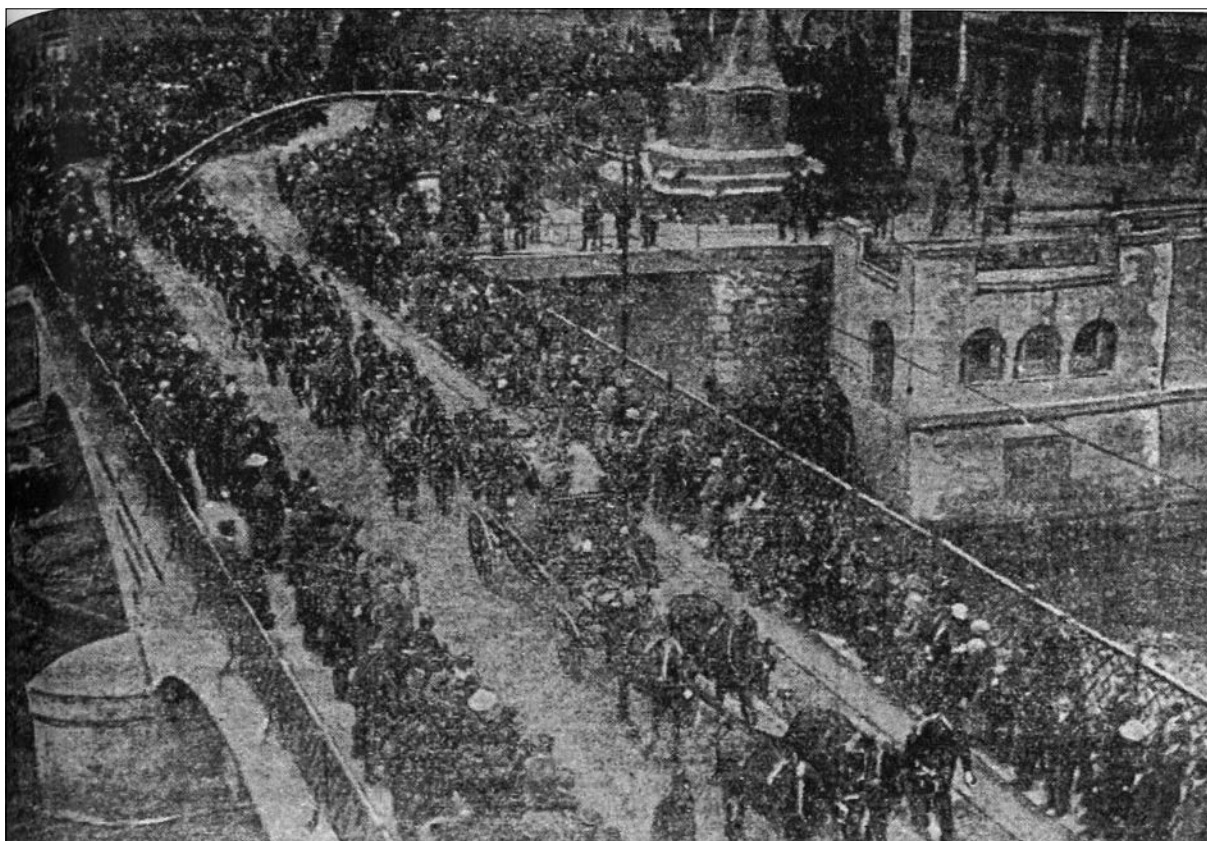
²⁷ *Prav tam; Kmetiski list*, 14. 10. 1925, 2; *Slovenski narod*, 9. 10. 1925, 6, 14. 10. 1925, 3.

²⁸ *Jutro*, 9. 10. 1925, 3, 11. 10. 1925, 4.

²⁹ *Kmetiski list*, 14. 10. 1925, 2. *Prim. tudi Jutro*, 9. 10. 1925, 3.

³⁰ *Slovenec*, 10. 10. 1925, 2.

³¹ *Jutro*, 9. 10. 1925, 3.

Šusteršičev pogreb 9. oktobra 1925 v Ljubljani (*Jutro*, 11. 10. 1925, 4)

Šusteršičev pogreb je dobil politični odmev, ki se je slišal z liberalne in radikalske strani. *Kmetijski list* je opozoril, da se ga nista udeležila ne Korošec in ne poslovodeči podnačelnik SLS Bogumil Remec. Pripomnil je, da bi bili današnji strankini veljaki brez Šusteršiča, ki ima za Slovence velike zasluge, »ena sama velika ničla«. Njegovo zapuščino naj bi tudi skoraj v celoti zapravili. Ko se je žalni sprevod pomikal mimo škofije, so bila njena vrata zaprta, s poslopja nekdanje Katoliške tiskarne pa ni visela niti najmanjša žalna zastavica. Šusteršič je pred smrtjo bolehal in po *Kmetijskem listu* naj bi od tedanjih visokih predstavnikov SLS prihajale neumestne in prav malo krščanske opazke, ko se je, po kapi, boril z njo.³² Da se njegovega pogreba ni udeležil nobeden od tedanjih voditeljev SLS, sta opozorila tudi *Jutro* in *Narodni dnevnik*.³³ *Dnevnik* je dodal, da so ga na zadnji poti v častnem številu spremljali njegovi nasprotniki, medtem ko ni bilo tistih, ki so uživali plodove njegovih zmag in po njem podedovali prednosti prve slovenske stranke.

³² *Kmetijski list*, 14. 10. 1925, 1, 2, 3.

³³ *Jutro*, 9. 10. 1925, 3; *Narodni dnevnik*, 10. 10. 1925, 4.

»Ker stara garda Šusteršičevih osebnih porijateljev je polnoštevilno prišla in pokazala zvestobo do svojega voditelja.« Šusteršičev pogreb je bil iskren, vsi, ki so ga spremili, so storili to, da izkažejo zadnjo čast možu, ki je bil velik, ki je bil delaven in sposoben kot malokateri. »Da si je to spoštovanje nazaj pridobil dr. Ivan Šusteršič, večletni izgnanec, je bila njegova zadnja zmaga, ki ga je zvesto spremljala na njegovi zadnji poti.«³⁴

Slabšalna vrednostna ocena Ivana Šusteršiča, ki je dolga desetletja veljala v slovenskem zgodovinskem spominu, se je v zadnjem obdobju umaknila resni znanstvenoraziskovalni obravnavi.³⁵ Tej se je

³⁴ *Narodni dnevnik*, 10. 10. 1925, 4.

³⁵ *Grdina, Nekronani vojvoda kranjski*, 369–382, isti, *Janko Pleterški*, 134–138, isti, *Nekaj opazk*, 351–365; *Pleterški, Šusteršič; Rahten, Zadnji slovenski avstrijakant*, 195–208, isti, *Zur Biographie*, 331–337, isti, *Šusteršiči*, 443–456, isti, »Šusteršičevi pravaši«, 323–345, isti, *Vrnitev »nekronanega vojvode kranjskega«*, 84–94, isti, *Šusteršič – Vzpon in padec*, 277–311, isti, *Republikanska alternativa*, 349–365, isti, *Ivan Šusteršič; Bergant, Kranjska med dvema Ivanoma. – Od starejše literature velja omeniti Erjavčevo Zgodovino katoli-*

letos pridružila še monografska publikacija *Ivan Šusteršič v kranjskem deželnem zboru*, ki jo je ob stoletnici njegove smrti izdalo Muzejsko društvo njegove rojstne Ribnice. Ko je umrl, se je pokazal znak za tak pogled.

Šusteršičev grob na današnjih Žalah v Ljubljani
(Foto: Jurij Perovšek)

Viri in literatura

Tiskani viri

Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, Ljubljana 1923.

Časopisni viri

Avtonomist, Ljubljana 1922.
Domoljub, Ljubljana 1925.
Domovina, Ljubljana 1925.
Ilustrirani Slovenec, Ljubljana 1925.
Jugoslavija, Ljubljana 1922.
Jutro, Ljubljana, 1922, 1925.

škega gibanja in Škerbčev Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja.

Kmetijski list, Ljubljana 1922.
Kmetijski list, Ljubljana 1925.
Naprej, Ljubljana 1922.
Narodni dnevnik, Ljubljana 1925.
Nova doba, Celje 1925.
Nova pravda, Ljubljana 1925.
Slovenec, Ljubljana 1922, 1925.
Slovenski narod, Ljubljana 1922, 1925.

Literatura

Bergant, Zvonko: *Kranjska med dvema Ivanoma: idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*. Ljubljana: Inštitut za globalne politične študije, 2004.

Erjavec, Fran: *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosветna zveza, 1928.

Grdina, Igor: *Nekronani vojvoda kranjski – dr. Ivan Šusteršič*. *Zgodovinski časopis* 50, 1996, št. 3, 369–382.

Grdina, Igor: Janko Pleterški, Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma. *Zgodovinski časopis* 52, 1998, št. 1, 134–138.

Grdina, Igor: Nekaj opazk o Šusteršičevi politiki pred in med prvo svetovno vojno. *Zgodovinski časopis* 53, 1999, št. 3, 351–365.

Ivan Šusteršič v kranjskem deželnem zboru, ur. Rahten, Andrej ... [et al.]. Ribnica: Muzejsko društvo, 2025.

Mestni arhivar (Fabjančič, Vladislav):

Ljubljanska kronika. Kronika Mestne občine ljubljanske 1, 1934, št. 1, 61–76.

Perovšek, Jurij: *Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

Perovšek, Jurij: »Napredna fronta«: organizacijske, idejne in politične poteze slovenskega liberalizma med svetovnima vojnima. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2024.

Perovšek, Jurij: *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času kraljevine SHS (1918–1929)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998.

Pleterški, Janko: *Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma.*

- Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998.
- Rahten, Andrej:** Dr. Ivan Šusteršič – vzpon in padec državnika pozne habsburške monarhije. *Studia Historica Slovenica* 11, 2011, št. 2–3, 277–311.
- Rahten, Andrej:** *Ivan Šusteršič: der ungekrönte Herzog von Krain: die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee.* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012.
- Rahten, Andrej:** Republikanska alternativa Karađorđevićem ali habsburška restavracija?: poskus ocene političnih načrtov dr. Ivana Šusteršiča v emigraciji. *Pirjevčev zbornik: poti zgodovine med severnim Jadranom, srednjo in vzhodno Evropo: ob 70. obletnici akad. prof. dr. Jožeta Pirjevca*, ur. Bajc, Gorazd, Klabjan, Borut. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2011, 349–365.
- Rahten, Andrej:** Šusteršiči – zgodovina kranjske legitimistične rodbine. *Kronika* 58, 2010, št. 2, 443–456.
- Rahten, Andrej.** »Šusteršičevi pravaši« – geneza trijalističnega savezništva slovenskih katoliških narodnjaka i dalmatinskih pravaša. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru.* 2010, sv. 52, 323–345.
- Rahten, Andrej:** *V prah strti prestol: slovensko dožemanje habsburške dinastije v postimperialni dobi.* Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2023.
- Rahten, Andrej:** Vrnitev »nekronanega vojvode kranjskega«: zadnja leta političnega delovanja dr. Ivana Šusteršiča. *Tretji dan.* 39, 2010, št. 9–10, 84–94.
- Rahten, Andrej:** Zadnji slovenski avstrijakant: prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča. *Zgodovinski časopis* 53, 1999, št. 2, 195–208.
- Rahten, Andrej:** Zur Biographie von Dr. Ivan Šusteršič (1863–1925). *Österreichische Osthefte* 41, 1999, hf. 2, 331–337.
- [Ravnihar, Vladimir]:** *Mojega življenja pot: spomini dr. Vladimira Ravniharja*, ur. Cvirn, Janez, Melik, Vasilij in Nečak, Dušan (Ljubljana, 1997).
- Škerbec, Matija:** *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja.* Cleveland (Ohio): samozaložba, 1956–1957.
- Šusteršič, Ivan:** *Moj odgovor.* [Volders na Tirolskem]: samozaložba, 1922.

Spletni vir

Wikipedija

